

Valmis kaupunki on kuollut kaupunki:

Tapiolan paradoksi

Mika Pantzar

1990-luvun Tapiola oli kuolleessa tilassa. Arava-asunnot, jotka oli alun perin rakennettu isoille lapsiperheille, olivat muuntuneet yksin asuvien vanhusten arvoasunnoiksi. Kaupat ja palvelut olivat paenneet muutaman tuhannen ihmisen asumissoluista kauas keskustoihin. 1960-luvun kasvun vuosina avattu 'ensimmäinen mannermainen kauppiastavaratalo' Heikintori oli fossiloitunut halpakauppojen tyyssijaksi. Näin asian koin Tapiolan 1960-luvun nousun kokeneena ja ihmettelin, miten maailmassa mainetta saanut mallikaupunki saattoi menettää näin radikaalisti elinvoimansa.

Tapiolassa hyvät aiheet vaikkapa vain ekologisin periaattein toimivasta puutarhakaupungista muuntuivat ei-aiotuiksi seuraamuksiksi. 1950-luvun alun kaupunkivastaisista ja anti-konsumeristisista lähtökohdista päädyttiin nykyaikaiseen kaupunkimaiseen kulutusyhteiskuntaan, jonka elinvoimaa alettiin 2000-luvulla palauttaa metron rakentamisen myötä.

Tapiolaa perustettaessa uudet ammattikunnat, sosiologit, kodin taloustieteilijät ja työtehoihmiset, määrittelivät yhdessä Asuntosäätiön edustajien kanssa hyvän ja pahan, tarpeellisen ja tarpeettoman kulutuksen rajoja. Turhan ja tarpeellisen, rihkaman ja oikeiden tarpeiden vastakkainasettelu näkyi esimerkiksi siinä kuinka byrokratia, oman edun tavoittelu ja talous näyttäytyivät hillitsemistä vaativina voimina.

Asuntosäätiön johtaja Heikki von Hertzen puhui 1950-luvulla köyhyyden vaivaamassa maassa valikoivasti ja kriittisesti uudenlaisen runsauden kulutusyhteiskunnan rakentamisesta. Vääränlainen kulutus näyttäytyi uhkana. Yhdysvaltain tai Ruotsin kaltaiset kehittyneemmät maat eivät olleet jäljittelyn kohteita vaan pikemminkin varoittavia esimerkkejä. Ylensyöminen, autot tai vimpaimet eivät selvästikään kuuluneet ihanneyhteiskunnan elämään.

Taustalla olivat vahvasti 1800-luvun lopun asuntoreformistiset ihanteet; me lapset olimme puutarhakaupungin taimia. Yhtä paljon kuin rakennuksista, tekniikasta tai estetiikasta, oli kaupunkisuunnittelussa kyse myös uudenlaisen vähemmän materialistisen ihmisen kehittämisestä.

Tapiolan puutarhakaupungin ajatukselliset juuret voidaan jäljittää 1800-luvun lopulla kehittyneeseen sosiaalireformistiseen ja biososiaaliseen ajatteluun, jossa sekä edistyksen että yhteistyön ajatukset olivat keskeisiä. Eliel Saarinen ja hänen nuori kollegansa O-I Meurman olivat aktiivisia kirjoittajia ja heidän kauttaan klassikoiden ajatukset levisivät Suomeen jo 1900-luvun alkupuolella. Toisen maailmansodan jälkeen asuntopula oli Suomessa huutava. Sadoille tuhansille ihmisille Karjalan luovutetuilta alueilta piti rakentaa uusia asuntoja. Samaan aikaan taloudellisen sivistyksen, vaurastumisen ja kaupungistumisen pelättiin johtavan väestökatoon.

Von Herten ajatteli, että kaupungit katkaisevat kansakunnan orgaanisen kehityksen. Kun massat alkavat ajatella taloudellisesti ja yksilökeskeisesti, syntyvyys laskee alle luontaisen uusiutumisen tason. Von Hertenin (1973) mukaan kasvatustarpeensa olisi kohotettava ensiarvoiseen asemaan, tärkeämpään kuin tuotantoprosessi: *”Meillä näet on tavaraa ja rikkamaa jo paljon yli oman tarpeemme. Mitä meiltä puuttuu on oikean luonnekasvatuksen saaneita kansalaisia kaikissa ikäluokissa ja kaikissa yhteiskuntaryhmissä.”*

Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että orgaanisen kasvuympäristön kehittäminen ja villien massojen luonnekasvatus olikin yksi von Hertenin teesejä puutarhakaupungin kyläideaalia rakennettaessa. Tähän kasvatustehtävään hän ammensi virikkeitä erityisesti Lewis Mumfordilta, johon hän oli tutustunut vuoden 1939 New Yorkin maailmannäyttelyyn valmistuneen The City -elokuvan välityksellä. Mumfordin mukaan slummiutuvat kaupungit olivat kaukana siitä paratiisin tilanteesta, joka vallitsi vielä 1800-luvun amerikkalaisissa kylissä ja kaupungeissa. Paratiisiin paluu edellytti kylmää järkeä, oikeanlaista teknologiaa ja hyvää suunnittelua. Hyvin samalla tavalla ajatteli von Herten (1956): *”Nykyiset suurkaupungit ovat suuria ihmismateriaalin tuhoajia. Suvut sammuvat. Ne eivät kestä kaupunkielämän paineita... nykyinen kaupunkimiljö, terrorisoivan liikenteen, jatkuvan hermojännityksen, pakokaasujen, noen ja pölyn kyllästävä, on jo biologiselta kannalta katsottuna kelvoton ympäristö ihmiselle.”*

Von Herten jakoi kodin ja kodinomaisen yhteisöllisyyden keskeisyyttä korostavan maailmankuvan Suomen ensimmäisen asemakaavaopin professorin O-I Meurmannin kanssa. Meurman oli tuonut jo 1940-luvulla suomalaiseen kaupunkipoliittiseen keskusteluun (ja myös Tapiolaan) asumissolun idean, joka korosti ihmisen (kävelymatkan) mittakaavaa palveluita mitoitettaessa. Solut kasvavat yhteen ja näin kaupunki kehittyy. Meurman käytti ajattelunsa perustelemiseen

luontometafora: samalla tavalla kuin puun ympärille syntyy vuosirenkaita, samalla tavalla kaupungin ympärille kehittyi uusia toimintoja, soluja tumineen. Yksittäisen solun keskiö synnyttää yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja ajatuksen samaan kohtalonyhteyteen kuulumisesta. Tämä oli tärkeää sisällissodasta ja toisesta maailmansodasta elpyvälle kansakunnalle: *"Sellaisissa oloissa yhteiskunnalliset vastakohdat tasoittuvat, ja elämänmyönteinen näkemys pääsee entistä enemmän vallitsemaan"* (Meurman 1947, 7). Luonnossa pysyvä ja staattinen solurakenne on kaiken kehityksen edellytys. Yhteiskunnassa näin ei välttämättä ole.

Tapiolan rakentamisen aktivistien käsitykset hyvästä elämästä muuttuivat rakentamisen myötä. Esimerkiksi von Hertzen muutti käsitystään korkeiden rakennusten, urbaaniin kahvila- ja ravintolakulttuuriin haitallisuudesta yhdyskunnan rakentumisen edetessä. Vielä 1940- ja 1950-luvuilla korkeat rakennukset eivät sopineet lapsiperheille lainkaan. Autoakin tarvitsee vain kaksi kertaa elämässä, muutettaessa uuteen asuntoon ja pois muutettaessa. Nämä periaatteet leimasivat Tapiolan varhaisinta kehitysvaihetta. Aarne Ervin tapaiset nuoret modernistit saivat von Hertzenin muuttamaan käsityksiään ja osoittautui, että korkeammat kerrostalot ovat myös edullisempia rakentaa.

Tapiolan neljä paradoksia

On varsin paradoksaalista, että vastuullisten yksilöiden tuottaminen ja nuorison saattaminen objekteista oman elämänsä subjekteiksi oli Tapiolalaisen varsin paternalistisen puutarhakaupunkijärjestelmän keskeisimpiä hedelmiä. Toinen paradoksi on se, kuinka kulutus- ja suorastaan talouskriittisen ajattelutavan seurauksena rakennettiin yhdyskunta, joka tänä päivänä tunnustetaan etelä-espoolaisen kulutus- ja työkeskeisen yhdyskunnan mallina. Kolmas paradoksaalinen seikka on, kuinka täydellisesti von Hertzen ja kumppanit epäonnistuiivat ennakoimaan liike-elämän ja liikenteen omaehtoista ekspansiivisia kehityspyrkimyksiä, ja erityisesti kasvavaa liikennöintitarvetta. Monet Tapiolan kehittäjät ovat nimenneet juuri puutteellisen liikennesuunnittelun Tapiolan pahimmaksi virheeksi. (Pantzar 2013.)

Kuuluisa arkkitehtuurikirjoittaja Jane Jacobs (1916/1993) esitti jo 1950-luvulla, että Lewis Mumford, von Hertzenin tärkein oppi-isä, väheksyi liike-elämän omaehtoisia muutosvoimia korostaessaan vain ihmisluonteen muuttumiskykyä. Von Hertzen ja Mumford tavoittelivat äärimmilleen suunniteltua järjestystä satunnaisen ja spontaanin kehityksen sijaan. Tähän liittyykin neljäs paradoksi: valmis ja täydellistynyt kaupunki on kuollut kaupunki.

Jacobsin mukaan valmis kaupunki on dystopia samalla tavalla kuin on täydellinen organisaatiokin. Eri toimintoja pitää tietoisesti sekoittaa, jotta katutilassa olisi toimintaa kaikkina aikoina päivästä. Lyhyet korttelivälit mah-

dollistavat suuren jalankulkijoiden läpäisyvirran. Rakennuskannassa pitää olla eri-ikäisiä rakennuksia. Tämä mahdollistaa erilaisiin taloudellisiin resurssihin pohjautuvien toimintojen monimuotoisuuden. Vain tiivis kaupunkirakenne mahdollistaa riittävän volyymin eri toimintojen elävyyden ylläpitämiseen.

Jane Jacobs kuvasi kaupunkia 1950-luvun uusimpien systeemiteoreettisten suuntausten mukaan 'organisoiduksi kompleksisuudeksi'. Yksinkertaisimmillaan ja hallittavimmillaan systeemit ovat silloin kun tarkastellaan kahden kappaleen välistä mekaniikkaa ('organized simplicity'). Lähes yhtä helppoa on hallita systeemiä, joka koostuu määrällisesti suuresta joukosta tosistaan riippumattomia tekijöitä, joita ei hallitse mikään yksittäinen organisoitumisen periaate ('disorganized complexity').

1800-luvulla kehittynyt tilastotiede sopi 'ei organisoidun kompleksisuuden' (eli suurten lukujen satunnaisen) tilan hallintaan ja mallintamiseen. Le Corbusierin, mutta yhtä lailla vaikkapa Saarisen (1943), Meurmannin (1948) tai Mumfordin (1949) maailmassa tilastollisella analyysillä oli tärkeä paikkansa. 'Organisoitu kompleksisuus' ('organized complexity') on vaikeammin hallittava kokonaisuus. Juuri tähän 1950-luvulla käynnistyneeseen systeemiteoreettiseen näkökulmaan (Weaver 1948) Jane Jacobs tukeutui omassa analyysissään.

Organisoidun kompleksisuuden oloissa, vastoin modernistien tai Mumfordin käsitystä, kaupunkia ei voi lähestyä tilastollisesti keskiarvoina ja laskelmina sosiaali-insinöörin keinoin. Kaupunki on emergentti ja jatkuvasti kehkeytyvä kokonaisuus, jossa yksi plus yksi on enemmän kuin kaksi. Kaupunkielämään kuuluvat sekä yllätyksellisyys että spontaani järjestys. Jane Jacobs korosti elävyyttä ja suunnittelemattomuutta enemmän kuin järjestystä ja tehokkuutta. Voisiko myös tästä ottaa oppia kaupunkisuunnitteluun, jota tänäkin päivänä hallitsevat yksiulotteinen strategiajattelu, erilaiset toiminnanohjausjärjestelmät, tilastot ja kaikkalainen raportointi? Itseorganisoituvalla kehityksellä on puolensa niin työelämässä kuin kaupunkikehityksessä.

KIRJALLISUUS

- Jacobs, J. (1961/1993). *The death and life of great American cities*. The Modern Library, New York
- Meurman, Otto-Iivari (1947). *Asemakaavaoppi (Town planning)*. Otava, Helsinki.
- Mumford, L. (1949) *Kaupunkikulttuuri*. WSOY, Helsinki.
- Pantzar M. (2013) 'What are we to do with our new affluence?' Anticipating, framing and managing the putative plenty of post-war Finland. Teoksessa B. Czarniawska, O. Löfgren (eds.): *Coping with excess : how organizations, communities and individuals manage overflows*. Cheltenham, UK: Edward Elgar 2013: 11–33. <https://doi.org/10.4337/9781782548591.00006>
- Saarinen, E. (1943). *The City – Its Growth, Its Decay, Its Future*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Von Herten, H. (1956) Tapiolan puutarhakaupungin suunnittelusta. *Arkkitehti-lehti* 1–2.
- Von Herten H. (1973) Ihmiskunta, yhteiskunta, perhe ja yksilö olemassaolonsa vaikeimmassa kriisissä. Esitelmä Kokoomuksen naisten kokouksessa 21.10.1973.
- Weaver W. (1948) Science and Complexity. *American Scientist* 36, 536–544.